

IFJÚSÁGI KORSZAKVÁLTÁS, IFJÚSÁGI ÉS POLITIKAI KULTÚRA A KELET- ÉS A NYUGAT-EURÓPAI FIATALOK KÖRÉBEN

(Gábor Kálmán)

**FORRÁS: GÁBOR KÁLMÁN (1993) AZ IFJÚSÁGI KORSZAKVÁLTÁS,
AVAGY AZ IFJÚSÁGI ÉS A POLITIKAI KULTÚRA A KELET- ÉS A NYU-
GAT-EURÓPAI FIATALOK KÖRÉBEN. INFO-TÁRSADALOMTUDOMÁNY,
26. SZÁM, 5-21.**

Az ifjúsági kultúra politikai kultúrára gyakorolt növekvő szerepe összekapcsolódik az-
zal a korszakváltással, amely a nyugat- és a kelet-európai fiatalok körében végbement.
Az ifjúsági korszakváltás az államszocializmus alatt késleltetett volt, következésképp-
pen sajátos „házi készítmények” jöttek létre. Ezért a posztkommunista átmenet során
számítanunk kell olyan konfliktusokra is, amelyek a nyugat-európai fejlődés során
nem keletkeztek, tehát a nyugat-európai fejlődés mintája alapján nem kezelhetők.

AZ IFJÚSÁGI KULTÚRA KORSZAKVÁLTÁSA ÉS A TÁRSADALMI FELTÉTELEK

Nyugat-Európában a '60-as évektől kezdődően, a '80-as évekre ifjúsági korszakvál-
tás következett be. A korszakváltás lényege a társadalmi reprodukció megváltozása,
amely együtt járt az iskolai tudás felértékelődésével. Jellemzője volt az ifjúkor meg-
hosszabbodása, az „amatőr ifjúsági státusz” „professzionális státusszá” alakulása. A fi-
atalokat közvetlenül ellenőrző intézményeket (munkahely, család, politikai szerveze-
tek) a közvetett ellenőrző intézmények (tömegkommunikációs eszközök, fogyasztói
ipar) váltották fel. Az ifjúság autonómiája megnövekedett. Fokozódott a nemzedéki
szerveződés szerepe, éleződtek a fiatalok és a felnőttek közötti konfliktusok. Egyre fon-
tosabb szerepet kapott az ifjúsági kultúra a fiatalok társadalmi orientációjának, poli-
tikai cselekvési mintáinak alakításában. A fiatalok és a felnőttek közötti viszony egy-
irányú utcája kétirányúvá vált, vagyis az ifjúság mintakövetőből mintaadóvá is lett.
(Például a fiatalok a felnőttektől eltérő politikai cselekvési mintákat alakítottak ki.)
Az egyik oldalon a fiatalság életkori szakaszának felértékelődését tapasztalhatjuk –
mind a társadalom, mind az egyéni élet vonatkozásában. A másik oldalon pedig azon
konceptiók válnak uralkodóvá, amelyek az ifjúságon egy hosszú távú és társadalmilag
biztosított individuális fejlődési folyamatot értenek. Ezen folyamatban növekszik a je-
lentősége a kulturális tőkének mint egyénileg elsajátítható hatalmi forrásnak.

Fontosnak tartjuk Chisholm '80-as évek végén tett megállapítását, miszerint: „Az ifjúságkutatásban új korszakba léptünk. A '70-es évek elméleti és módszertani szempontból innovatív ifjúságkultúra-kutatói tradícióját megdöntötték azok a kijózanító hatású beszámolók és elemzések, amelyek a '80-as évtized ifjúsági munkanélküliségének természetéről és társadalmi következményeiről szólnak. Jelenleg olyan strukturális változások várhatók, amelyek – legalábbis potenciálisan – kihatással vannak az »ifjúság« fogalmára és a fiatalokra mint szociális kategóriára egyaránt. A demográfiai, technológiai és gazdasági változások, az oktatás és képzés módosítják az ifjúsági átmenetek szabályozó mechanizmusait is. Továbbra is vitatott kérdés marad: a fiatalok értékei, életükkel, jövőjükkel kapcsolatos attitűdjei szintén változnak-e, és ha igen, hogyan? ... Az ilyen-változások-úgy-jelentenek-e pluszt a strukturális változásokhoz képest, hogy függetlenek tőlük, avagy alapján részét képezik azoknak?»

Az ifjúság önállósodása, önálló társadalmi szereplővé válása eltérő társadalmi feltételek között zajlik le. A brit kutatók hajlanak a „társadalom alatti osztály” tézisre. Halsey kimutatta, hogy a '70-es évek közepétől a jómódú többség és a leszakadt kisebbség közötti különbségek elmélyültek. A szegénység egyre terjedt: 1983-ban a brit lakosság 36%-a élt olyan vagy ahhoz közeli szinten, hogy segélyekre szorult. „A két ország” mindinkább lakóhely szerint is elkülönült: a többoldalúan depriváltak mindinkább romló körülmények között a belvárosban rekednek, míg azok akik ezt anyagilag megengedhetik maguknak, a külső városrészbe költöznek. A német kutatók pedig azt a megállapítást fogadják el, hogy a társadalom csaknem egésze jómódú középosztállyá válik, amely az »ifjúságra» mint egy-egyes kategóriára nézve általános érvényű következménnyel jár.

Az ifjúság lehetséges alternatívái beágyazódnak a posztindusztriális társadalom jövőjéről és a társadalmi munkamegosztásról folyó vitákba, amelyek a fejlett társadalmak strukturális munkanélkülisége, műszaki innovációja és jövedelemelosztása fényében két forgatókönyv szerint zajlanak.

Az egyikben, az ún. *munkanélküliség* forgatókönyvében a Nagy-Britanniában a '70-es évek során kialakult „két ország”-modell fennmarad egy, a hátrányos helyzetűek alkotta rugalmas munkaerőtartalékkal, amely a kettős munkaerőpiac másodlagos szektorát képezi. Az ehhez kapcsolódó társadalmi kockázatok nyilvánvalóak, az ifjúsági zavargások lehetősége ezek közül csak az egyik. Az etnikai zavargásokkal való összekapcsolódás robbanó hatású, mivel az etnikai/faji kisebbségek ifjúsága egyre inkább hajlamos kedvezőtlen helyzetét az intézményesített rasszizmusnak tulajdonítani.

A másik, a *szabadidő megnövekedésének* forgatókönyve letörölné a stigákat a nem-foglalkoztatottakról, akik egy új, „dologtalan” szabadidős osztály alapját képeznék. Ennek elmozdulása egy ún. munka-forgatókönyv felé a tanulás felértékelődéséhez és a professzionális ifjúsági státusz kialakulásához vezet. A fiatalok különleges kulturális kreativitása ennek során egyre megbecsültebbé válik.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a két felfogás nem zárja ki egymást, térségünkben különösen nem. Ez viszont nem csökkenti azon folyamat érvényességét, hogy a társadalmi reprodukció egyre inkább az ifjúsági életszakaszba tevődik át.

Az ipari társadalom változása olyan folyamatokat indít meg, amelyek alapvetően megváltoztatják a fiatalok helyzetét. Egyrészt a civilizációs fejlődés új perspektívája körvonalazódik, másrészt a társadalmi reprodukciónak is új módozatai bontakoznak ki. Strukturális szempontból egyértelmű a nyugat előbbre tartó fejlődése, a kelet időbeli lemaradása. A civilizációs fejlődés szempontjából viszont helyesebb a párhuzamos fejlődés sémájában gondolkodni, amelyben a periférián megmutatkozó időbeli késlekedés a periféria társadalmi, kulturális fejlődésének különbözőségével jár együtt. A magyar és a német ifjúságot összehasonlító vizsgálat során például arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a civilizációs fejlődési folyamatot olyan szemszögből kell megközelíteni, melyben mind a centrumban, mind a periférián kialakulnak azok a tendenciák, amelyek a „társadalmi kontrasztok korlátozása” és a „játékmódok gyarapodása” irányába mutatnak. A strukturális és a civilizációs fejlődés összekapcsolása lehetővé teszi az ifjúsági kultúra korszakváltásának megragadását. Az ifjúság korszakváltása mindenekelőtt az ifjúság és a felnőtt társadalom közötti viszonyban jut érvényre. A korszakváltás lényege, hogy az ifjúság milyen mértékben válik (válhat) önálló társadalmi csoporttá, réteggé, milyen mértékű az ifjúság cselekvési autonómiája. A fiatalok cselekvési autonómiájának kibontakozása egy hosszabb történeti, társadalmi fejlődés eredménye. Függetlenül attól, hogy egy ország a civilizációs fejlődés melyik szakaszában van, az ifjúsági kultúra napjainkban már csak a nemzetközi civilizációs fejlődés fő irányának figyelembevételével értelmezhető.

A KÉT IFJÚSÁGI KORSZAK: AZ ÁTMENETI ÉS AZ ISKOLAI IFJÚSÁGI ÉLETSZAKASZ

Az átmeneti az indusztriális társadalomra, az iskolai ifjúsági korszak pedig a posztindusztriális társadalomra jellemző. Az átmeneti korszak viszonylag rövid és ennek során az ifjúság kevés szociális és kulturális önsúllyal rendelkezik. A teljes életpályán belül ez az életszakasz kényszerű, átmeneti esemény. Az ifjúság a generációk láncolatában a felnőtt társadalomhoz igazodik. Az ilyen ifjú életszakasz szorosan kötődik a felnőttek intézményrendszeréhez, különösen a munka intézményeihez és a családhoz, a szűkebb szociokulturális környezethez (például a szomszédság miliőjéhez, egyházi közösséghez és hasonlókhoz). Nem önálló, hanem a kényérkereső és a családi életre felkészítő életszakasz ez. Az ifjú lét sajátosságainak érvényesítése helyett a fiatalabbak az „újak” és a „kezdők” társadalmi pozícióját foglalják el. Következésképp a munkában, a családban és a társadalomban – a tapasztalt felnőttekhez képest – alárendelt szerepet játszanak.

Az iskolai ifjúsági korszak viszonylag önálló életszakasz, melynek keretei között sajátos társadalmi életmódok, kulturális formák és politikai-társadalmi orientációs minták alakulnak ki. Ebben az iskolai- és képzési intézmények differenciálódott rendszere és az általuk generált szervezőerő válik meghatározóvá. Ez a meghosszabbodott

ifjúsági életszakasz több az iskolai és képzési intézményekhez kötődésnél. Jellegzetes vonásai egybecsengenek az iskolán kívüli, szabadidős életmóddal, és fontos szerepet kap az együttélés és a szexualitás kipróbálása is.

A viszonylag önálló iskolai és képzési intézmények látogatása révén az ifjú élet-szakasz autonómiája növekszik. A felnővekvők elkötelezettsége a felnőtt társadalom intézményei mellett csökken – legalábbis összevetve az átmeneti ifjúsági életszakasz-szal, amelyben a kereső munka egyet jelent a család intézményrendszerébe történő be-tagolódással. Itt viszont az ifjúkor nem korlátozódik az iskolákhoz kötődő végzettség révén megszerezhető karrierre. Az iskolán kívüli karrierrek sokfélesége jön létre például a popzene, a sport, a politikai mozgalmak stb. területén.

Az iskolai ifjú életszakaszban a fiatalok a felnőtt lét kötöttségeitől egy időre mentesülnek, ami lehetővé teszi, hogy egyre nagyobb arányban sajátítsanak el kulturális tőkét az iskolai „jogosítványok” megszerzésére fordított hosszabb idő alatt. Tág tere nyílik a személyes idő felhasználásának és a személyes aktivitásoknak. Az ifjú életszakasz ezáltal – tendenciaszerűen – Thorstein Veblen kifejezésével a „henyelés időszaká-vá” válik, ami „demonstratív henyelésként” jelenik meg más társadalmi csoportok szá-mára. Az oktatási intézmények általánossá váló és meghosszabbodott látogatása a fiatalok körében olyan életmódot alakít ki, amely messze túlmutat az iskola és az egyetem közvetlen, tanuló és tanító színterén. Ez az életszakasz kiterjed további életterüle-tekre is: a társadalom felmenti a fiatalokat egy időre a családalapítás alól, és a fiatal polgárok külön státuszát nyeri el.

AZ IFJÚSÁGI ÉLETSZAKASZ A KELET-EURÓPAI TÁRSADALMAKBAN

Hogyan lehet a nyugat-európai és a kelet-európai ifjúságot összehasonlítani? Kétség-telen, hogy a nyugat-európai fiatalok azáltal, hogy az ipari kapitalista társadalmi fej-lődés centrumaiban élnek, sokkal inkább ki vannak téve a modernizációs nyomások-nak. Az a drámai modernizációs válság, amely az államszocializmus összeomlásával most érinti a kelet-európai társadalmi rendszereket, újra világosan felszínre hozza azo-kat az alapvető különbségeket, amelyeket a háború utáni évtizedek kelet-nyugati kon-frontációi eddig elfedtek: a Kelet-Közép-Európában való élés az európai gazdasági fej-lődés periferiáján való élést jelenti.

Egyes teoretikusok a centrum és a periféria polarizálódásának eredetét Európában – nem minden alap nélkül – egészen a 16. századig, a kapitalista világrend kezdetéig vezetik vissza. Wallerstein szerint a szovjet és a kelet-európai kommunizmus és szoci-alizmus rövid története csak egy lehetséges válasz Európa e részének gazdasági-társadalmi peremhelyzetére és történelmi fejlődésére.

Ha a periféria történelmi-társadalmi feltételeit figyelembe véve vizsgáljuk az ifjú-ságot, akkor legalább két elméleti csapdát kell elkerülnünk.

Torz képet kapunk, ha egy lineáris fejlődésvonalat feltételezve a kelet-közép-európai ifjúságot a jelenlegi nyugat-európai ifjúság korábbi modelljének tekintjük. Figyelembe kell venni azt is, hogy a periféria-országok és ifjúságuk társadalmi és életfeltételei specifikus eltéréseket mutatnak.

A másik csapdát a statikusságra és a dinamizmusra történő polarizálás jelenti, miszerint a centrum állandóan változik, a periféria-országok számára viszont a modernizálódásból csak válságok és stagnáló periódusok maradnak.

A centrum ifjúsága áll a napfényes, a perifériáé viszont az árnyékos oldalon. Ezen nézethez közelálló víziók az államszocializmus összeomlása után egyre gyakrabban fogalmazódnak meg a kelet-európai ifjúság jövőjével kapcsolatos különböző írásokban. Ezeket az aggodalmakat Stumpf István fogalmazza meg legkifejezőbben: „Félő, hogy az ifjúsági kihívás, megjelenési formáját tekintve, újabb választóvonalat húzhat Európában. Megítélésem szerint két szcenárió körvonalai vannak kibontakozóban: *az ifjúság mint társadalmi szereplő* (Nyugat-Európa), illetve *az ifjúság mint a szociális válság hordozója* (Kelet-Európa).”

Szembetűnő a hagyományok széthullása és az ifjúság megszakított átalakulása miatt érzett ijedtség. Az ilyen típusú átalakulás nem írható csupán a nyugat-európai centrumok ifjúságának médián keresztül érvényesülő mintái rovására. Nem értelmezhetjük a kelet-közép-európai ifjúság „elnyugatosodása”-ként; ezek bizonyos mértékben a kelet-európai perifériák saját társadalmi fejlődési dinamikájának termékei. Úgy tűnik, nem kerülhető el az európai periféria-országokban élő ifjúság változásának hozzáértő elemzése anélkül, hogy ne foglalkozzunk a lengyel, cseh, román, szerb vagy a magyar ifjúság nemzeti-kulturális sajátosságaival, vagy hogy megfelelő iróniával vissza ne nyúljunk olyan elemzési „pótlékokhoz”, mint a Szelényi által leírt „harmadik út”.

A kelet-európai országok helyzetének értelmezésére – Jürgen Zinnecker nyomán – a „szelektív modernizálódás-meghatározást” javasoljuk. Ennek három jellemzőjét emelhetjük ki, amelyek az ifjúsági életszakasz kialakulásában döntő szerepet játszottak.

Először: a szűkös források és a kevésbé fejlett infrastruktúra oda vezettek, hogy a modernizálódás nem széles fronton és nem időben elhúzódva zajlott le, mint az ipari kapitalista fejlődés centrumaiban, hanem szelektíve és viszonylag rövid idő alatt. Ez éppen úgy érvényes a gazdasági szférára, mint a mindennapi viszonyok átalakulására.

Másodszor: ezt a szelektív modernizációt központi hatóságok (mint például a párt/állami bürokrácia) hozták mozgásba, amelyek a szűkös eszközöket meghatározott modernizációs célok érdekében összpontosították. A párt/állami bürokrácia helyettesítette a hiányosan fejlett infrastruktúrát, mint például az árukereskedelem piacát, és korlátozta a polgári nyilvánosságot, amelyeket a modernizálódás legfontosabb akadályának állítottak be.

Harmadszor: az előző két pontból következik, hogy a szelektív modernizációt olyan erőteljes gazdasági és társadalmi ideológiák kísérték, amelyek a szelektív modernizációt a periféria és a hátramaradottság feltételei között egyedüli üdvöztető útként kezelték, és a megfosztott egyéni szabadságok és identitások „helyettesítőjeként” alkalmas-

nak tartották arra, hogy a kapitalista ipari fejlődés túlerejével szemben védelmet jelentsenek. Ezen ideológiák összpontosultak a kelet-európai „államvallássá” avanzsált marxizmus-leninizmusban. (Az államszocializmus alatt, illetve összeomlása után ezen térségben a marxizmus-leninizmus ideológiáját egyes hatalmi körök etatista nacionalista ideológiával próbálják helyettesíteni.)

A három jellemzőt kiegészíthetjük egy negyeddikkel, *a második gazdaság* létevel. A második gazdaság térhódítása összekapcsolódik a szelektív modernizáció gazdasági és társadalmi intézményrendszerének válságával. *A második gazdaság az egyéni szabadság korlátozásának fenntartása mellett relatív gazdasági autonómiát adva arra szolgált, hogy leplezze a szelektív modernizáció csődjét.* Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a második-gazdaság-nem játszott szerepet a rendszer erodálódásában, éppen-ellenkezőleg, az új rendszer kiépülésének mintegy társadalmi bázisát teremtette meg a kispolgári életmód tömegessé válásával.

A szelektív modernizáció – mivel az egyéni szabadság és autonómia korlátozására épült –, a modernizáció gátjává vált, mert a modernizáció lényege olyan társadalmi feltételek megteremtése, amelyek az egyén cselekvőképességének egyre növekvő teret adnak. A szelektív modernizációnak látványos kísérői voltak az '50-es években a szétrombolt mikrohálózatok, közösségek, egyesületek. Ezek romjain a '60-as évektől megindult az anyagi gyarapodásért folyó versenyfutás, amelynek következménye a szociális és közösségi értékektől mentes, lecsupaszított, „üres individualizáció”. A modernizációban kulcsszerepet játszó kulturális, oktatási intézményrendszerek egyre erőteljesebb megmerevedése a '70-es évektől együtt járt azzal, hogy társadalmi integráció helyett egyre inkább társadalmi szegregáció valósult meg.

A szelektív modernizáció feltételei között az ifjúsági életszakaszra meghatározott strukturális jellemzők vonatkoztak. Először: a foglalkozás-irányultsági változást mintegy ifjúsági életszakaszként erőltették. Az ifjúkor az állami beavatkozáson keresztül vált az iskolai/képzési „jogosítványok” megszerzésének szakaszává. A szelektív modernizáció folyamata azt jelentette, hogy a hagyományos szocializációs fórumok kompetenciájuk, befolyásuk és társadalmi ellenőrzési lehetőségeik egy részét az iskolai/képzési intézmények olyan rendszerének adták át, amelyek (legtöbbször) állami fennhatóság alatt funkcionáltak.

Ennyiben lehetett az ifjúsági életszakasz közös változását a nyugat-európai és a kelet-európai társadalmi térben különösen a '60-as évek óta leírni. A szelektív modernizáció azonban azt is jelentette, hogy a munkához vezető státuszátmenetnek meghosszszabbodott és jelentőségében megnövekedett tere mellett csupán egy, államilag ellenőrzött ifjúsági tér jött létre.

A munkához vezető státuszút iskolaivá válása és újjászerveződése a fiatalok életében meglehetősen izolált, szabad tér nélküli fejlemény maradt. Ezért Kelet-Közép-Európában a képzés megszerzésére és *a képzési időre korlátozott és feleződött ifjúsági életszakasról* beszélhetünk.

A munkához vezető státuszút megváltozásához képest háttérben maradt a másik két életpálya, amely a *felnőtt családszerephez* és a *polgári személyiséghez* vezet. Az ifjúságnak nem alakulhatott ki az az átfogó életmódja, amelyet iskolai életszakasznak nevezünk. Az állam iskolai/képzési státuszút kontrollja azzal a következménnyel járt, hogy a gazdaság érdekében, a gazdaság nyomására előre leosztották a lapokat, például a '70-es évek elején az oktatási rendszerrel kapcsolatban a szakmunkásképzést részesítették előnyben.

A fiatalkori munkanélküliség problémája nemcsak a jelenlegi gazdasági visszaesés problémája, hanem kifejeződik benne az újratermelésben szerepet játszó oktatási rendszer, valamint a falvak és a városok társadalmi struktúrája, végső soron a társadalom teljes szövevénye. Következésképpen az államszocializmus olyan „házi készítményével” is szembe kell néznünk, melynek megváltoztatása a társadalom minden szféráját érinti az intézményektől az egyénekig.

A szakmai státusszerzés átalakulása ugyanis az individualizált képzési pályafutások modellje szerint a nyugat-európai fiataloknál azt váltja ki, hogy korábban és szélesebb körben válnak ki a családból és származási környezetükből. A kelet-közép-európai fiatalok részéről viszont inkább az a tendencia mutatkozott, hogy a származási miliőből való korai és erőteljesebb kiszakadásnak egyetlen módja, hogy korábbi életszakaszban léptek be a családalapítás fázisába. A házasság és a gyermekvállalás integrálódott az ifjúság normál életrajzába, azaz a szelektív modernizáció szelektív jellege az ifjúsági életszakasz korlátozását jelentette. Például az NDK-ban a '70-es évektől szinte társadalmilag elismerve és államilag támogatva alakult ki egy olyan minta, hogy az egyetemisták családalapításra vették igénybe az egyetemi tanulmányok idejét.

Egészen más a helyzet az ifjúsági életszakasz nyugat-európai modelljénél, ahol az a családon kívül bontakozik ki.

Ha a *munka* és a *családalapítás* két státuszútvonalának különböző alakulását vesszük számba, akkor szinte önmagától feltárul a kelet-európai szelektív modernizáció paradoxona: a modernizáció számos jegye mellett (öltözködés, táncok stb.) a tradicionális értékek és normák igen erőteljes szerepe. A '60-as évek végén és a '70-es évek elején a tradicionalitás meghatározó szerepére számos tanulmányban világított rá Kemény István. Különösen jól érzékelhető a *tradicionális nemi szerepek rendkívüli mértéke és szívsósága* az ifjúsági életszakaszban is. Ez teljesen ellentmondott a nemek társadalmi egyenlőségéről és egyenrangúságáról vallott politikai értelmezéseknek. Az ifjúsági kultúra korszakváltását elemző, a magyar és (nyugat)német fiatalok kulturális mintáit összehasonlító tanulmányunkban rámutattunk arra, hogy amíg a (nyugat)német fiataloknál a társadalmi hierarchizáltságok leépültek, az ifjúsági kultúrában elmosódtak a származási, iskolázottsági, nemek közti különbségek, addig az államszocializmus alatt a magyar fiatalok körében ezek még jelentős szerepet játszottak. A civilizációs fejlődés például a *hagyományos munkás ifjúsági kultúra* csökkenésével jár, amelynek jellemzője, hogy az első szexuális tapasztalatok 17 éves kor után, míg a munkába állás 17 éves kor előtt következnek be. A magyar fiatalok körében viszont ezen típus aránya (többségükben

falusiak és nők) kevésbé csökkent, és még 1985-ben is 21% volt, a német fiatalok 6%-ával szemben.

Az ifjúság modernizációjának következő ismérve a *fiatalok státuszútja a felnőtt személyiséghez, az önmagáért felelős jogi alanyisághoz a vásárló, fogyasztó és politizáló polgári léthez*. Az ifjúsági életszakaszra Kelet-Közép-Európában az volt a jellemző, hogy nagymértékben hiányzott a viszonylag önálló, széles szociokulturális infrastruktúra. Különösen hiányoztak az iskolai ifjúsági korszak gazdasági előfeltételei, a városi szolgáltatások és a sokrétű fogyasztói piac. A piacok helyére állami intervenciók léptek amelyek újra elosztották, korlátozták a társadalmi forrásokat az ifjúsági életszakasz részére.

Az állami gondoszkodáson alapuló ifjúsági életszakasz egyik szimbólumát képezték a diákotthonok. A nyugat-európai ifjúsági modellben a '60-as évek óta túlnyomórészt a privát szféra biztosít szállást a tanulók, ipari tanulók és egyetemisták részére. Nem véletlenül robbannak ki gyakran a tiltakozások és társadalmi mozgalmak a privát lakótér szimbolikus és valós elfoglalásának kérdése körül, ami az autonómnak képzelt ifjúsági életszakasz egy velejárója. A kelet-európai diákok, ipari tanulók és egyetemisták elsősorban a kollégiumokra voltak utalva, ami egy kontingenshez kötött és csoportvontakozású formája a lakásnak. A fiataloknak az iskolai intézmények általi állami kontrollja ily módon a privát szférára és a szabadidő terére is kiterjedt. A szabadidős tevékenységeknél a szelektív modernizáció az ifjúság támogatásának bürokratikus formájában jelentkezett. Az egységes állami ifjúsági szervezetek (mint pl. a KISZ) *monopolizálták* a fiatalok számára elérhető szabadidő- és szolgáltató kínálatot.

AZ IFJÚSÁGI KORSZAKOK VIZSGÁLATA. AZ IFJÚSÁGI ÉS A POLITIKAI KULTÚRA ÖSSZEFÜGGÉSE

A két említett korszak három szempontból vizsgálható. Az egyik az *idő*, a másik a *szociális tér*, a *szociális intézmények vagy a szociális csoportok világa*, míg a harmadik a *kulturális autonómia foka*.

Az első esetben alapvető kérdés, hogy a fiatalok a napi idő és az életidő mekkora hányadát töltik el az ifjúsági életszakaszban. A társadalmilag előre látható időbefektetéseket objektíven meg lehet határozni; lemérhető az „ifjúság életére és az ifjúság-specifikus feladatokra” szánt időfedezet mennyisége. Nem mindegy, hogy az egész életpályára vonatkozó feladatok állnak-e a napi és a heti programok középpontjában vagy ezeket a feladatokat a mindennapi cselekvés melléktermékeként, mintegy mellékesen oldják meg.

A második esetben az a kérdés, hogy a felnőtt társadalom mely intézményei és csoportjai fejtenek ki hatást az ifjúsági életszakaszra. Az intézmények vagy a feladatmeghatározások szerint váltokoznak-e a társadalmi kontroll-mechanizmusok típusai. Végül a fiatalabbak és az idősebbek, az ifjúság és a felnőttek generációs kap-

csolatainak különböző típusait azonosíthatjuk, aszerint, hogy melyik csoport tanul a másiktól, és melyik birtokolja a generációk közötti kulturális átadás képességét. Mead alapján posztfiguratív, kofiguratív és prefiguratív generációs kapcsolatokat különböztetünk meg. A posztfiguratív társadalmakban és csoportkapcsolatokban a fiatalabbak tanulnak az idősebbek előzetesen szerzett tapasztalataiból, a kofiguratívban a hasonló korú kortársak tanulnak egymástól, a prefiguratívban a kulturális potenciál a fiatal generáció jövőjében rejlik.

A harmadik szempont a fiatalok kulturális autonómiája. Itt az a kérdés, hogy az ifjúság milyen önállóságot vív ki a mindennapi kultúra és a mindennapi életmód területén, illetve az alapvető társadalmi-politikai orientációk síkján. A (nyugat)német ifjúság relatív kulturális önállósodásának történetével kapcsolatban Zinnecker felhívja a figyelmet, hogy a második világháború után, az '50-es évektől – az iparilag előállított zene és populáris kultúra segítségével – önálló ifjúsági kultúra alakult ki, amely megmutatkozik az ízlésformálásban és a mindennapi ifjúsági kulturális életstílusokban egyaránt. A '70-es évek elején kezdődött el az a folyamat, amelynek során a fiatalok és a felnőttek között eltérés jött létre a politikai-társadalmi alaporientációk világában (pl. ez időtől kezdve vált kimutathatóvá, hogy a választások során az alternatív ifjúsági kultúrához erősebben kötődő fiatalok a családi hagyományoktól eltérően szavaztak). Kutatásaink során – amelyek a kommunizmus alkonyára, illetve a posztkommunizmusba való átmenet időszakára tevődnek – abból a feltevésből indultunk ki, hogy az átmenet az ifjúsági kultúra önállósodásának felgyorsulásával jár, fokozódik az önálló ifjúsági kulturális stílusok szerepe a fiatalok politikai kultúrájának, politikai cselekvési mintáinak alakításában. A továbbiakban ezt vizsgáljuk meg a német és a magyar fiatalok körében, rámutatva azokra az eltérésekre is, amelyek a nyugat- és a kelet-európai fiatalok között megfigyelhetők, illetve azokra a sajátosságokra, amelyek a magyar fiatalok késleltetett önállósulása következtében napjainkban kerülnek felszínre.

AZ IFJÚSÁGI ÉS A POLITIKAI KULTÚRA A NÉMET FIATALOK KÖRÉBEN

A '80-as években vetődött fel: meg kell vizsgálni, hogy a fiatalok kortárs csoportokhoz való kötődése és azonosulása azokkal milyen mértékben szolgál az identifikáció és a kulturális szerveződés forrásaként. Amennyiben ezek az orientációk „politikai” vagy prepolitikailag releváns jellegűek, nem hiábavaló e csoportok (1) önmagukban, kulturálisan érdekes jelenségekként és (2) a fiatalok társadalmi-politikai orientációinak indirekt referenciáiként történő figyelembevétele.

Watts amerikai és Zinnecker német kutatók szerint az *ifjúságcentrizmusban* a fiatalok által a felnőtt világ kultúrájával és hatalmával kapcsolatban tapasztalt konfliktus fejeződik ki. A felnőttek a fiatalok számára útmutatást, irányítást és a felnövő nemzedék részére a felnőtt szerepekbe történő mobilitást biztosító pozitív referenciaként szolgálhatnak. A felnőttek azonban negatív vonatkoztatási csoportként is funkcionál-

hatnak, megtestesítvén az ellenőrzést, a felügyeletet, a megalkuvó morált, a kétes politikai erkölcsöket és a gyakorlati, mindennapi világ „realitásaiba” való beletörődést. Ezek a pólusok a felnőttekhez való pragmatikus és viszonylag pozitív kötődéstől, egy eszményektől nagyobb mértékben inspirált negatív feszültségig terjednek. Zinnecker korábbi kutatása kimutatta, hogy a felnőttorientált variáns nemcsak a felnőttek iránti pozitív attitűdökhöz társulhat, hanem függhet a velük töltött idő mennyiségétől, továbbá annak mértékétől, amennyire tanácsért és támogatásért fordulnak hozzájuk, valamint attól is, amilyen mértékben a fiatalok a felnőtteket életük segítőkész és hasznos elemeinek tekintik. Ezzel szemben a negatív változat egyfajta ifjúsági „etnocentrizmusként” szolgálhat, amelyben az ifjúság kultúrája és politizálása ellentétben áll a felnőttekével.

-Zinnecker és Watts megállapítja, hogy az ifjúságcentrizmussal kapcsolatban két fő fejlődési vonulat rajzolódik ki. Az első a viszonylag fiatalabb, 15-17 évesek – főleg fiúk – körében jelenik meg. Az ifjúságcentrizmus – különösen a korán munkába álló alacsony képzettségűek körében – a felnőttek hatalmának világából való meneküléshez, a személyes függetlenség kiépítéséhez és a kortárs csoporttal való kapcsolat megerősítésének kísérletéhez kapcsolódik. Ezen fiatalok körében valószínűsíthető a konzervativizmus, a vonzódás a „rajongói” csoportokhoz (mint pl. a diszkó-, a futballrajongók). A motorozás a fiúknak egy szerep a maszkulin identitás „keményebb” formáinak kifejezésére, bár ez iránt a lányok is érdeklődnek. Ezek a fiatalok kevésbé mutatnak aktivitást vagy érdeklődést a politikai pártok iránt. Idősebb társaikhoz képest a tiltakozó és az alternatív életstílus viszonylag kevésbé kap pozitív fogadtatást, bár a lányok társadalmi-politikai orientációjukban „progresszívnak” tűnnek, mint a fiúk.

Az idősebbek – főleg a 21-24 éves csoport – körében az ifjúságcentrizmus sokkal erősebb politikai töltetet kap. Mind a nők, mind a férfiak erőteljesebben igenlik az olyan alternatív politikai csoportosulásokat, mint az atomenergia ellenzői, a békemozgalom és a nőmozgalom. A nők körében a nőmozgalom és a békemozgalom igenlése minden korcsoportban nagyfokú, míg a nem politikai jellegű „rajongói” és fogyasztásorientált csoportok (pl. diszkórajongók) támogatása a korosodással csökken. Minél magasabb végzettségűek a fiatal nők, annál inkább csökken az ilyen csoportok iránti szimpátiájuk, és annál jobban támogatják az alternatív politikai csoportokat.

Az idősebb életkori kategóriába tartozó férfiak politikai preferenciái a „progresszívbab” nőkére hasonlítanak, és a 15-17 éves korcsoportban még nagyon is nyilvánvaló stílusbeli különbségek a nők és a férfiak között csökkennek. A férfiak érdeklődése a fogyasztásorientált és a rajongói csoportok iránt lenyhul, és mindinkább a politika negatív pólusára helyezkednek. Ahogy a férfiak idősebbekké válnak, a békemozgalom és ennél kisebb mértékben az atomenergia-ellenesek mozgalma és a nőmozgalom is egyre pozitívabb értékelést kapnak.

Az idősebb férfiak és nők „stílus-” „alternatív politikai” közéleti, ideológiai, társadalmi és politikai érdeklődése kitágul – részint kétségtelenül azért, mert a stíluscsoportoknak a szexuális és a társadalmi identitás serdülőkori kifejlésztésében játszott szerepe már nem annyira fontos. Azokat, akik leragadtak a fiatalok stíluscsoportjainál,

konzervatívnak és politikailag elmaradottnak tekintik. Azok a 21-24 éves nők és férfiak, akik politikailag progresszívak, egyben a leginkább ifjúságorientáltak is, azaz az ő ifjúságcentrizmus-értékeik a legmagasabbak. Ezekkel azok a férfiak rendelkeznek, akik a progresszív politikai csoportokat (ideértve a zöld/alternatív politikai pártot is) támogatják. A nők ifjúságcentrizmus-értékei csaknem ugyanolyanok, mint a férfiaké. Zinnecker és Watts alapvető megállapítása szerint: „ahogy az életkor (és a végzettség) nő, az ifjúságcentrizmus egyre szorosabban kapcsolódik a progresszív politikai aktivitáshoz és a serdülő ifjúsági kultúra stíluscsoportjaitól való elkülönüléshez.”

Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a (nyugat)német fiatalok ifjúsági csoportorientációja alapvetően nem negatív és nem is pozitív, mindenesetre az iskolázottság emelkedésével az alternatív, illetve a toleráns ifjúsági csoportorientációk kerülnek előtérbe.

AZ IFJÚSÁGI ÉS POLITIKAI KULTÚRA A MAGYAR FIATALOK KÖRÉBEN

A magyar fiatalok ifjúsági csoportorientációjának vizsgálatát – Zinneckerrel való együttműködés keretében – 1989-ben végeztük el. Szembetűnő volt, hogy a magyar fiataloknál az életkor helyett az iskolai végzettség alapján figyelhettünk meg alapvető különbségeket. A szakmunkástanulók leginkább a videó-, diszkó-, motorrajongókkal azonosultak, illetve nagy súllyal szerepelt az aerobik és a body-building is. A szakmunkástanulók többségét – kulturális ízlésükkel összhangban – a fogyasztói ifjúsági kultúra preferálása jellemezte (napi-, heti-, havilapok, írók, együttesek). A gimnazisták, még inkább az egyetemisták az alternatív mozgalmakkal (környezetvédelem 70, illetve 82%) és a békemozgalommal (57, illetve 74%) azonosultak. Míg az egyetemisták az alternatív politikai mozgalmakkal és az akkor ellenzéki politikai csoportokkal közel hasonló arányban szimpatizáltak (MDF: 29%, SZDSZ: 23%, Fidesz: 21%), addig a gimnazisták körében az utóbbiak aránya jóval kisebb volt (MDF 22%, SZDSZ 16%, Fidesz 10%). Az egyetemisták jelentős arányban szimpatizáltak a helyi vallási kisközösségekkel (51%), a gimnazisták esetében ez az arány 34% volt.

A fiatalok ifjúsági csoportorientációjában – a nemek megoszlását is figyelembe véve – a szakmunkástanulók, illetve a gimnazisták és az egyetemisták között volt lényeges különbség. Kisebbség magyarázó értékekkel ugyan, de határozottan kirajzolódtak a nőkre, illetve a férfiakra jellemző azonosulási pontok. A nőkre az iskolatípustól függően eltérő sorrendben ugyan, de az aerobikkal, a diszkóval, nőmozgalommal/feministákkal valamint a vegetáriánusokkal való azonosulás, a férfiakra pedig a futballrajongás, a nudizmus, a rendszeres alkoholfogyasztás volt a jellemző; továbbá a férfiak azok, akik leginkább azonosultak az alternatív/ellenzéki politikai szervezetekkel, az üzletemberekkel, és végül jobban hajlottak a cigány-, illetve zsidóellenességre.

Az ifjúsági kulturális csoportokkal való azonosulást nemek szerint vizsgálva tehát azt találtuk, hogy az iskolai szint szerint az ifjúsági kultúra szétvált egy *fogyasztói és ag-*

resszív, illetve egy alternatív ifjúsági kultúrára; mindkét kultúrának fő hordozói a fiúk. Az egyetemista lányok közelebb, a gimnazista lányok távolabb helyezkednek el az ezeken az iskolai szinteken karakterisztikus alternatív kultúrától. Az egyetemista lányok zsidókkal való rokonszenve viszont arra utalt, hogy ők a liberalizmus, a szakmunkástanuló fiúk viszont az előítéletek (cigány- és zsidóellenesség) fő hordozói.

A gimnazista fiúkhoz igen közel állnak a tradicionális feszültségoldó technikák (rendszeres alkoholfogyasztók). Ráadásul ezen az iskolai szinten vált leginkább szét a feminin és a maszkulin kultúra: a lányok romantikus világával szemben állt a fiúk vállalkozás-orientált, „földhözragadt” világa – összhangban a német fiataloknál tapasztaltakkal. Tehát a gimnazisták hordozták leginkább a középosztály, a kispolgárság ifjúsági kultúráját. A szakmunkástanulók esetében részint karakterisztikusabbak, részint „kuszábbak” a nemek közötti különbségek.

A férfiaság a motor, a futball, az üzletelés; a nőiesség pedig a diszkó preferálásában jelentkezik. A szakmunkástanuló lányok a maszkulin ifjúsági kultúrát egyszerre csodálták és lázadtak ellene (feministák).

Az ifjúságcentrizmus alapján a gimnazista és a szakmunkástanuló lányok közel álltak a szakmunkástanuló fiúk etnikai előítéletekkel párosuló, agresszív ifjúsági kultúrájához. Az is szembetűnő volt, hogy az ifjúságcentrista gimnazista lányokra, de az egyetemista lányokra valamint a gimnazista fiúkra is hatott egy polgári orientációval átszíneződött alternatív ifjúsági kultúra. Végül úgy tűnt, hogy az egyetemista fiúk képviselik a politikai, ellenzéki kultúrát, amelyhez leginkább az egyetemista lányok állnak közel.

Az ifjúságcentrizmus a nőknél részint a vállalkozói minták követését, tehát a polgári orientáció alternatív ifjúsági kultúrával való összekapcsolását, részint pedig az előítéleteknek az agresszívabb ifjúsági kultúrával való összekapcsolását jelentette.

Az ifjúságcentrizmus tehát egyaránt összefügg az iskolai szint és a nemek közötti különbségek csökkenésével. Az ifjúságcentrizmus a különböző iskolai szintek közötti különbségek csökkenésére a nemek közötti közeledés révén hat. Az ifjúságcentrista lányok elsősorban az agresszív ifjúsági kultúra, a fiúk pedig az alternatív kultúra mintáit követve lépik át az iskolai korlátokat. Az alternatív ifjúsági kultúra mintáinak követése kizárólag az egyetemista lányok számára teszi lehetővé a nemek közötti falak lebontását. Az ifjúságcentrizmus, az ifjúsági csoportstílusok sokszínűsége *kezdi lebontani az iskolai, nem szerinti kötöttségeket*, de napjainkban nem jelenti még az ifjúságnak a felnőtt társadalom cselekvési mintáival szembenálló, saját alternatív cselekvési mintáinak kimunkálását, különösen nem a politikai cselekvési minták esetében. Ez utóbbi napjainkban még inkább származási és osztályindíttatáson, nem pedig a származási és osztálykorlátok ledöntésére szerveződő, új aspirációkat, identitásokat tartalmazó ifjúsági kultúrán alapszik.

Az 1989. évi vizsgálatunkból kitűnt: az ifjúsági csoportok megjelenése ezeket a különbségeket ha nem is szüntette meg, de átrajzolta. Az egyik tendencia az államszocializmusban az volt, hogy a fiatalok elit csoportjai a nyugati alternatív ifjúsági kultúra

mintáit felhasználták a pártrenddel szembeni harcukban. Ennek paradoxonja, hogy eközben a pártrend által támogatott magas kultúra is összeomlott, illetve megmaradt a fiatalok elit csoportjainak elszigetelődése a fiatalok többségétől. A másik tendencia, hogy *a fiatalok többsége alávétettségében is egyre inkább átvette a nyugati ifjúsági fogyasztói kultúra számos elemét, mindenekelőtt annak agresszív változatát*, ami egy emancipációs folyamatot indított el, azaz közeledést az elit és a fiatalok többsége között. A fogyasztói kultúra dominanciája például a gimnazisták körében ezen fiatalokat eltávolította a fiatalok elit csoportjaitól és közelítette a szakmunkástanulókhoz. Az új, a hagyományos magas kultúrától eltávolodó, a kultúra piaci jellegét elfogadó ifjúsági csoportminták azok, amelyek épp a piacközponúság miatt, ezen feltételezhetően új elitet (azaz a mintaadókat) egyben el is távolítják a nyugati ifjúsági mintáktól. Ez utóbbi tendencia felveti azt a problémát, amelyet már Zinnecker és Watts is megfogalmazott: „Széles történelmi távlatból szemlélve valószínűtlen, hogy a progresszív politikai nézetek és az ifjúságcentrizmus között szükségszerű pszichológiai vagy életkori összefüggés áll fenn. Az ifjúság elkülönült társadalmi osztályként való percepciója, a felnőtt hatalom elutasítása és a független társadalmi és szexuális életvezetés vágya más történelmi korszakokban más társadalmi mozgalmakhoz is kapcsolódhat. Elképzelhető, hogy a politikai tartalom, a kifejezés konzervatív, vagy nacionalista vagy más egyéb társadalmi-politikai stílushoz kötődik, feltéve, hogy ilyen formák rendelkezésre állnak és képesek arra, hogy az ifjúsági lázadás hordozójául szolgáljanak.”

AZ IFJÚSÁGI CSOPORTORIENTÁCIÓK ÉS AZ INTOLERANCIA

Az intoleráns ifjúsági csoportorientációk előtérbe kerülését valószínűsítette, hogy az államszocializmus alatt a kommunista hatalom minden csoport-identifikációs kísérletre erőteljes represszióval válaszolt, különösen az alternatív mozgalmakra (béke, környezetvédelem), éppen azokra, amelyek egyik legfontosabb értéke a mások iránti tolerancia volt. Ezen problémánkra a választ az 1990. évi temesvári magyar fiatalokat is magába foglaló vizsgálatunk adta meg.

A (nyugat)német, a magyar és a temesvári magyar fiatalokat ifjúsági csoportorientáció alapján vizsgálva azt találtuk, hogy *a (nyugat)német fiatalok erőteljesen elkülönültek a keleti fiataloktól*. Jellemzőjük, hogy az alternatív ifjúsági kultúrát preferálják és toleránsak minden egyéb ifjúsági kultúrával kapcsolatban. Az ifjúságcentrizmus elfogadása pedig mintegy homogenizálja a különböző iskolázottsági szintű (nyugat)német fiatalokat.

Ezzel szemben a másik oldalon a temesvári szakmunkástanuló, a magyar szakmunkástanuló valamint a temesvári gimnazista fiatalok találhatók. Ők mindenekelőtt a fogyasztói ifjúsági kultúrákat fogadják el (videó-, diszkó-, futballrajongók), az alternatív kultúrákat nem ismerik vagy intoleránsak velük szemben. Az intolerancia a magánszféra központba helyezésével és a politikai érdeklődés teljes hiányával párosul.

A magyar egyetemisták valamint a temesvári egyetemisták és a magyar gimnazisták közül az utóbbi két csoport részben egy oldalra kerül az előbbi csoporttal, de el is távolodik tőle, mindenekelőtt azáltal, hogy toleráns az ifjúsági csoportokkal szemben, kisebb szerepet játszik nála a magánszféra és érdeklődik a politika iránt. A magyar egyetemisták nézetei egybeesnek ugyan a német fiatalokéval, de ennek legfontosabb jellemzője, hogy úgy fogadják el az alternatív ifjúsági kultúrát, hogy egyben elutasítják vagy közömbösek a piaci kultúrával szemben.

Az ifjúsági csoportorientáció vizsgálata azt jelzi, hogy a nyugat-európai ifjúsági kulturális minták „fent” és „lent” egyaránt beszivárogtak az államszocializmus idején, de a merev osztályszerkezet következtében a „lent” beszivárgása volt az erőteljesebb, amely-térségünkben az agresszív ifjúsági kultúrák térhódítását eredményezheti. Már 1989-ben feltűnt, hogy a szakmunkástanulóknak csak egyharmadát (34%), a gimnazistáknak több mint felét (57%), az egyetemistáknak viszont négyötödét (81%) érdekli a politika. Ezzel szemben a cigányellenesség és a zsidóellenesség jóval határozottabban érvényesült a szakmunkástanulók, mint a gimnazisták és egyetemisták körében: egyharmaduk cigányellenes, egyötödük zsidóellenes. *A politikai érdeklődés hiánya tehát az etnikai előítéletek felerősödésével párosul*, a csendes többséggel való azonosulás pedig a politizáló radikális kisebbségtől való elhatárolódással. Ez a tendencia azért tűnik veszélyesnek, mert a kelet-európai térségben igen erőteljesek a kisebbségi előítéletek, ráadásul ezen intoleráns ifjúsági csoportorientációk napjainkban Nyugat-Európában is növekednek.

Az agresszív kultúráknak mindenekelőtt a fiúk körében való térhódítására az 1991. évi vizsgálatuk összegzése során holland kutatók is felfigyeltek.

Az életkorfüggő intoleranciát gyakran intézzük el azzal, hogy majd kinövik. Azonban „legalább három érv is amellett szól, hogy ez nem kielégítő:

1. Jól ismert, hogy a szélsőjobboldali csoportok elsősorban az ilyen korú fiúkból verbuválják tagjaikat. S bár az itt tanult dolgok lehetnek korosztályi jellegűek, semmi esetre sem vonhatunk vállat fölöttük. Ugyanez vonatkozik az ilyen korú fiúkra vonzerőt gyakorló nézetekre.
2. Az intolerancia dimenziójában elért magas érték bizonyosan nem más, mint az intoleráns magatartás szükséges feltétele. Az autoritarianizmussal kapcsolatos kutatásokról szóló tanulmányában Meloen egyértelmű bizonyítékot nyert erre nézve. Rendkívül magas autoritarianizmus-skálaértékeket találtak fasisztáknál, korábbi SS-tagoknál, rasszista pamfletek és levelek szerzőinél és a dél-afrikai apartheid híveinél.
3. A politikai intoleranciát egyaránt mérő etnocentrizmus és autoritarianizmus szorosan kapcsolódik a nacionalizmushoz. Egy nemrégén végzett holland vizsgálatban Scheepers 0.58-as korrelációt talált az etnocentrizmus és a nacionalizmus között, míg Meloen megjegyzi, hogy az autoritarianizmus és a nacionalizmus közötti pozitív összefüggés rendszeresen ismétlődik. Olyan időszakban, amikor a fennálló nemzetközi kapcsolattrendszerek átrendeződnek, ezek a tények különleges jelentőségre tehetnek szert.”

AZ ÁTMENET IFJÚSÁGI KULTÚRÁJA

A magyar fiatalok körében a nyugat-európai fiatalokra jellemző iskolai ifjúsági korszakkal szemben az *átmeneti ifjúsági korszak* vált meghatározóvá. A magyar fiatalok életében a munkahely, a család, a szorosabban vett szomszédsági miliő, a közvetlen személyes kapcsolat rendkívül fontos. Magyarországon a társadalmi újratermelődési folyamatban a fiatalok családhoz való kötődése sokkal erőteljesebb, mint a nyugat-európai országokban. A családi háttér fontosságát, meghatározó szerepét – gazdasági fejlettségünkhöz képest is – felerősítette, hogy az *ifjúsági életszakasz a foglalkozási státuszútra korlátozódott*, illetve az, hogy *a második gazdaságba való belépés függetlenedett az iskola által garantált foglalkozási státuszúttól*. Ennek egyenes következménye, hogy az *anyagi, jövedelmi viszonyokat középpontba állító társadalmi törekvések együttjártak az iskola, a tudás háttérbe szorulásával*.

A magyar fiatalok és a felnőtt társadalom is a nyugat-európainál kevésbé rendelkezik azokkal a technikákkal, egyesületekkel, szervezetekkel, amelyekkel a korszakváltás kihívásaira válaszolni tudna. Ez is oka annak, hogy az ifjúság, de a felnőtt társadalom egy része is tanácstalan számos, napjainkban felvetődő ifjúsági problémával szemben, például: ifjúsági bűnözés, skinhead-jelenség stb. Az ifjúsági kultúra kialakulásának késleltetése, az alternatív kultúra háttérbe szorítása paradox módon a nyugat-európainál nagyobb mértékben vezetett a fogyasztói ifjúsági kultúra uralkodóvá válásához. Az ifjúsági kultúra sokszínűvé válásának korlátozása eredményezte az agresszív ifjúsági kultúra etnikai előítéllettel való összekapcsolódását (cigány- és zsidóellenesség).

Az elmúlt időszakban a magyar társadalom radikális átalakulását figyelhetjük meg. Ennek az átalakulásnak legfontosabb eleme, hogy a fiatalokat kontrolláló kulturális és politikai intézményekkel egy időben alakul ki a polgárság és a lokális piac. A fiatalok kontrollját a kialakuló piac veszi át. A piac válik meghatározóvá a mindennapi viselkedéstől a kulturális mintákig. A család és az iskola még nem tudta feldolgozni az új rendszer ifjúságának helyzetét döntően meghatározó két új tényezőt: a szerveződés szabadságának elvét és a piac intézményét. Ahogyan nem tud szembenézni az elmúlt évtizedben az intézményes ideológiával szemben az egyént védő és fiatalok körében is felerősödő tradicionális értékrend soha nem látott mértékű pusztulásával sem.